

СОЛДАТ ИСТИНЕ

Митологија младалачке смрти у наше вријеме неодвојиво је повезана с бројем 27. За силне рокенрол иконичне фигуре у другој половини двадесетог, а, ево, и с почетка двадесет првог вијека, двадесет и седми рођендан био је посљедњи који су прославили Џими Хендрикс, Џенис Џоплин, Џим Морисон, Курт Кобејн те Ејми Вајнхаус, само су неки од најпознатијих примјера. Међу теоретичарима културе има озбиљних заговорника тезе да је симболички предак свих рокенрол хероја и хероина био енглески романтичарски пјесник Лорд Бајрон. И његова је младалачка смрт постала легендарна, само што је он своје симболичке потомке надживио скоро за деценију. Посљедњи рођендан који је Бајрон, наиме, прославио био је тридесет и шести, о чему је написао и пјесму, једну од својих најславнијих пјесама („On This Day I Complete My Thirty-Sixth Year”). Јована Скерлића тешко бисмо асоцијативно могли да повежемо са Морисоном или Кобејном, но линк са Бајроном – књижевни и слободарски – сасвим је примјерен. Као и Бајрону, посљедњи Скерлићев рођендан био је тридесет шести; умро је у тридесет и седмој години живота.

У балканским и средњоевропским биографијама у деветнаестом и двадесетом вијеку као клише се већ јавља мотив да је мало коме успјело да се роди и умре у истој држави, па макар се и родио и умро у истом граду. Пречесто су се на цијелом том простору рађале и умирале империје, помјерале границе, земље се шириле и сужавале. Скерлић се ипак и родио и умро у истом граду и истој држави, то јест у Београду и у Србији, мада је, истини за вољу, у вријеме његовог рођења (20. августа 1877) Србија била кнежевина, а у вријеме смрти његове (15. маја 1914) краљевина. И мада је епоха његовог живота

била крцата историјом: од Мајског преврата до Балканских ратова, датуми његовог рођења и смрти као да су симболички изван историје, као да најављују, бивајући само мало уочи њих, кључне историјске догађаје који ће пресудно обликовати будуће вријеме. Скерлић се родио мање од годину дана уочи Берлинског конгреса на којем ће коначно бити потврђен суверенитет Србије (као и Црне Горе те Румуније) и на којем је Аустро-Угарској дато право да окупира Босну и Херцеговину. Ни мјесец и по није прошло од смрти Скерлићеве, кад је у Сарајеву извршен атентат, финална посљедица поменуте окупације и повод за рат чијим ће завршетком пропасти неке старе империје и државе, а неке нове ће да настану. Једна од тих нових – Југославија – била је и Скерлићев сан. У својој рецентној *Историји Југославије у 20. веку*, њемачка историчара Мари-Жанин Чалић овако сумира списак родоначелника југословенске идеје: „Међу културним ствараоцима и интелектуалцима било је све више присталица јужнословенске културне, језичке и политичке синтезе, стварање једне општејугословенске нације, којој је сваки народ требало да допринесе нечим себи својственим. Као њена авангарда препоручили су се интелектуалци, културни ствараоци и омладински покрет, међу којима су били водећи научници и списатељи као што су географ Јован Цвијић, књижевник Јован Скерлић и историчар Стојан Новаковић у Србији, скулптор Иван Мештровић, драмски писац Иво Војиновић и књижевник Антун Густав Матош у Хрватској, етнолог Нико Жупанич и литерат Иван Цанкар у Словенији, као и књижевник Иво Андрић у Босни и Херцеговини.” Мало даље у истој књизи, Мари-Жанин Чалић једини пут цитира Јована Скерлића. Занимљиво коју фразу из његовог огромног опуса користи да опише на којој основи се последице Анексионе кризе темељи снажење југословенске идеје, нарочито међу омладином. Омладина је тада, по ријечима историчарке, његовала *снажнију самосвесност*, односно, па наставља цитирајући Скерлића, „веру у себе, ослањање на своју сопствену снагу”.

Скерлићево убједљиво и елоквентно аргументовање идеје народног јединства и уједињене Југославије допадало се тој самосвјесној омладини. Јово Бакић је недавно подсјетио на карактеристичну Скерлићеву реченицу, на чудноват и помјерен начин необичано актуелну и дан данас: „За наше мале народе има свега два пута: ’бити или не бити’, сложити се, сјединити се, па живети и развијати се, или остати растрзан суровим, убилачким међусобним борбама, проводити дане у номиналној независности, и очекивати дан када ће се постати или руска губернија или аустријска провинција.” Препустивши се „суровим

убилачким међусобним борбама”, јужнословенски народи данас листом уживају у својим номиналним независностима, сведени углавном на формалне или неформалне аустријске провинције, са понеком опозицијском фракцијом склоном да заговара тежњу ка статусу руске губерније. Један од најљепших „југословенских” есеја Скерлићевих јест онај о Анти Старчевићу. Након што исцитира све најрадикалније Старчевићеве антисрпске памфлете, Скерлић износи само на први поглед парадоксалан закључак о Старчевићу као суштински интегралном Југословену. Он, наиме, мисли да су сви Јужни Словени један народ, само их све види као Хрвате. Каже Скерлић да Старчевић није одрицао Србе „но их је обухватио у хрватском имену; као и други, и он је за народно јединство, само је хтео да то буде под једним именом хрватским. Његова је грешка што је одвећ био човек предубеђења и одрицања, што је затварао очи пред чињеницама и прескакао преко стварности и само је тако могао доћи на апсурдну и несрећну идеју да врши дело народног уједињења одричући Србе! Али поред свега тога, Велика Хрватска Анта Старчевића у ствари је исто што и Велика Србија наших патриота. Разлика је формална, само у имену.” Уз свијест о Старчевићевим манама, он је Скерлићу ближи од оних за које су Срби и Хрвати два народа. Кључ блискости са Старчевићем можда је у овој реченици: „Његова основна мисао је: ни к Пешти, ни к Бечу, но к себи, са вером у себе, са надом у будућност.” У тој вјери у себе Скерлић, видјели смо већ, налази кључ времена које ће доћи, нашег будућег доба. Није Скерлић, наравно, био само идеолог југословенства. Оно што је из данашње перспективе можда и најфасцинантније кад је ријеч о Скерлићу јест ширина његовог опуса и богатство биографије што је све стало у непуних тридесет седам година. Дио тајне је засигурно у карактеру и темпераменту. Сјајно то и лапидарно описује она реченица којом је Скерлића дефинисао Михаило Гавриловић: „То није човек, него стихија.” Кад је о политици ријеч, нису Скерлићеви ставови и данас актуелни само кад се ради о стратешким, идентитетским, геополитичким питањима. Његов антимилиитаризам, осуда бирократије и порезника („пијавица народних”), а нарочито његов чувени говор у Народној скупштини против банкара и „банкократије” дјелују са свим свјеже и савремено.

Историја, наравно, Скерлића првенствено памти као књижевног критичара. Био је у том смислу „учитељ и борац”, како каже Милош Црњански у кратком тексту из 1924. године, написаном, дакле, о десетој обљетници Скерлићеве смрти. У том тексту Црњански се присјећа да је Скерлића видио само једанпут

и да су се Скерлића у Војводини „у то злурадо доба његових кампања са карловачким професорима” више бојали него што су га вољели. Сасвим супротно је било у Србији и у Босни, вели Црњански, гдје се за Скерлићем дизао талас живота. Пита се у том истом тексту Црњански шта би било са Скерлићем у Југославији да је жив и даде наслутити да би по његовом мишљењу он био важнији у политици него у књижевности. Ипак, то не значи да не би имао утицаја у „књижевном хаосу”. Важна Скерлићева особина, каже Црњански у памтљивој фрази, јест то да у њему „није било цинизма, није перверсије”. Кад је ријеч о Скерлићевом статусу међу омладином у Србији и Босни, Предраг Палавестра примијећује да је за младобосанску генерацију Скерлић био више политички, него књижевнокритичарски ауторитет, но да је његов утицај и на потоњем плану био изразит. Говорећи о Милошу Видаковићу, Андрићевом школском другу и великом пријатељу из младости, једном од најталентованијих писаца младобосанског нараштаја, Палавестра пише како је он „смело наглашавао своје неслагање с поставкама водећих српских критичара онога доба, а, с друге стране, исповедао иста виталистичка уверења која су била у основи естетичких схватања тих критичара, пре свега Јована Скерлића”. Уз сав свој ауторитет у тој области, Скерлић заправо и није био књижевни критичар фахидиотски загладан у властити пупак, него је био јавни интелектуалац, у смислу у коме је ту вокацију у истој тој епохи утемељио Емил Зола, човјек посвећен ангажману за друштвени напредак и опште добро, тип врхунског и утицајног новинског коментатора, колумнисте. Највећи српски и југословенски публицисти у том су смислу изишли из Скерлићевог шињела. Цитирајмо стога на крају савршено написану апологију или пледоаје за ту *професију*, одломак из текста који је Скерлић објавио у *Одјеку* 12. новембра 1905. године, а који се (ауто)поетички па и стилски *римује* са оним славним Камијевим фрагментом из *Хелениног прогонства*. Овако Ками: „У неким тренуцима: какво искушење да се окренемо од овога суморног и сухопарног свијета! Али ово је наше вријеме, и ми не можемо живјети тако да мрзимо сами себе”; а овако Скерлић: „Има тренутака када човек има да се бори са источњачком индоленцијом, са млаком неотпорношћу, пасивним духом нашега света, са људима зле воље који мрзе сваки рад за опште добро, са духовном и моралном фукаром која нигде више нема маха но у Србији, и тада је склон да поверује да је збиља донкихотски исправљати криву Дрину, испрсити се пред прљавом бујицом која носи блато у себи и шљам на себи, да је најпаметније измаћи се из тога врзиног кола, као Волтер,

’обделавати свој врт’ и чекати боље и паметније доба и поколења. Али, те малодушне мисли долазе само онда када човек нема осећање да му је дужност остати на своме месту као солдат истине, када заборавља да ниједан, и најмањи напор никад није изгубљен, да здрав разум мора најзад победити, и да би такво дезертирање значило пуну победу трулежи и рђавштине.”